

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
Politikatudományi Doktori Program

Pach János

A NEM TERÜLETI AUTONÓMIA MAGYAR MODELLJE
*Értékelés a hatékony közéleti részvétel fogalmi aspektusai, régiós
példái és a Magyarországon élő nemzetiségek parlamenti
képviselésének szemszögéből*

TÉZISFÜZET

Témavezető:
Prof. Dr. Kákai László
egyetemi tanár

Pécs, 2018

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. A témaválasztás indoklása.....	2
3. A disszertáció felépítése, kutatási kérdések	3
4. A kutatás módszertana.....	4
4.1. Primer kutatás	4
4.2. Szekunder kutatás	5
5. A disszertáció eredményeinek áttekintése.....	6
5.1. Az elméleti keretek összegzése	6
5.2. A nemzetközi kitekintés tanulságai	8
5.3. A magyar modell értékelése, lehetséges fejlesztési irányok ...	11
6. A tézisfüzetben felhasznált szakirodalom	14
7. A témában megjelent publikációim.....	18
8. A témához kapcsolódó előadásaim	19

1. Bevezetés

A disszertációban a Magyarországon élő őshonos nemzetiségi közösségek döntéshozatali részvételi lehetőségeit mutatom be a szószólói képviselet szereplőorientált megközelítésével. A nemzetiségek kulturális autonómiája és a hozzá kapcsolódó kollektív jogok fejlődése európai viszonylatban is jelentős érdeklődésre tart számot, ennek következtében a magyarországi kisebbségi önkormányzati rendszer számos korábbi elemzés tárgyát képezi. Ugyanakkor a 2014–2018 között szószólói minőségben megvalósult parlamenti képviselet, amely az érdekérvényesítés hatékony eszköze lehet, mindmáig nem került átfogó elemzésre, különösképpen hiányzik a téma érintettek szemszögéből történő értékelése. Ennek megfelelően nem kerültek feldolgozásra a szószólói rendszer tapasztalatai sem, következésképpen az új jelenség a kisebbségek hatékony részvételével foglalkozó nemzetközi szakirodalom látószögébe sem kerülhetett be. Disszertációm ezen hiányosságokat pótolja a hazánkban is megvalósuló kisebbségi részvételi forma, a nem területi autonómia (a továbbiakban NTA) szerteágazó fogalmi rendszerének áttekintésével, a közép- és kelet-európai régió országaiban működő kisebbségi képviselet példáinak elemzésével, valamint a magyarországi kisebbségi elit, vagyis a parlamenti szószólók és az országos nemzetiségi önkormányzatok körében folytatott terepkutatás tapasztalatainak segítségével.

2. A témaválasztás indoklása

A disszertáció témaválasztásának motivációi közül kiemelendőnek tartom, hogy a nemzetiségi képviselettel kapcsolatban a 2010 utáni közjogi átalakításokat követő felélénkülő dialógus nem vezetett a magyarországi parlamenti képviselet eredményeinek megjelenéséhez az NTA hazai és külföldi szakirodalmában. Ebben ugyanis konstans módon főleg a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (Nektv.) és e törvény 2005-ös módosítása, illetve a kisebbségi önkormányzati rendszer jelennek meg markánsan, hivatkozási alapként. Ennek legfőbb oka a parlamenti képviselet jelenségének újdonsága. A kisebbségek („rég-új” terminológia szerint nemzetiségek) államalkotó státuszának alaptörvényi szintű elismerése azonban új fejezetet nyitott a nemzetiségek és a magyarországi kisebbségkutatás életében. A választott téma időszerűsége a magyar közjogi rendszer nagyléptékű átalakításával is indokolható, melynek eredményeként a nemzetiségek a 2014. évi országgyűlési választásokkal parlamenti (szószólói) képviselethez jutottak. A kisebbségi képviselet ezen új formái számos olyan dilemmát felvetnek, amelyek empirikus vizsgálatok nélkül nem megoldhatóak. Hiszen – noha a magyarországi gyakorlat a korábbi lehetőségekhez képest *de jure* jelentős garanciákat biztosít a nemzetiségek képviselete számára és pótolja a velük szembeni évtizedes alkotmányos mulasztást – az új szabályozás *de facto* jelentősen differenciálja az egyes kisebbségek közéleti részvételi lehetőségeit.

Munkám témaválasztását másodsorban az is indokolja, hogy a magyarországi kisebbségi képviseletet tárgyaló eddigi kutatások a jelenség gyakorlati megvalósulása helyett

főként annak közjogi beágyazottságát és a képvisellel kapcsolatos elméleti aggályokat elemezték. Olyan kérdések kerültek fókuszba, minthogy szükség van-e parlamenti képviseletre, ha igen, milyen formában, a képviselet mely alapjogokkal összeegyeztethető és melyeket sért, a magyar megoldás milyen nemzetközi standardokat követ, miként vezethető le a nemzetközi szervezetek ajánlásaiból, a fontosabb nemzetközi egyezményekből, vagy hogy milyen az új nemzetiségi joganyag viszonya az 1993. évi törvényhez és annak módosításaihoz. Vagyis a nemzetiségi képviseletet tárgyaló szakirodalom a vizsgált időszakban (2010–2018 között) – néhány kivételtől eltekintve – a rohamos és nagyléptékű alkotmányos átrendeződés sodrában a közjogias szempontú vizsgálódások medrébe terelődött, elvonva a fókusz a konkrét eredményekről és a képviselet jelentőségéről a kisebbségek számára. Mindaddig az sem képezte vizsgálat tárgyát, hogy maguk a közösségek miként gondolkodnak saját képviseletüket illetően.

Végül témaválasztásom aktualitását alátámasztja az a tény is, hogy a gyakorlati perspektíva megismerését sürgeti az NTA nemzetközi szakirodalma is. Ephraim Nimni szerint például a hasonló kihívásokkal küszködő közösségek sajnálatos módon nem osztják meg egymással tapasztalataikat (Nimni, 2013: 15), és Tove H. Malloy is a tapasztalatcsere hiányában látja annak fő okát, hogy mindmáig hiányzik az NTA világos és egyértelmű meghatározása (Malloy, 2015a: 4–5). Hasonlóképpen foglal állást David J. Smith is, aki szerint az NTA meglehetősen kevésbé kutatott terület, és a témában megjelent művek is inkább elméleti orientációt követnek, mintsem a létező gyakorlatok bemutatására fókuszálnának (Smith, 2013: 117). Smith véleményét erősíti Alexander Osipov is a témában fellelhető empirikus kutatások alacsony számát illetően (Osipov, 2013: 133).

3. A disszertáció felépítése, kutatási kérdések

A disszertáció hat nagy fejezetből épül fel. Munkám előszavában bevezetésként összefoglalom a magyarországi kulturális autonómia rendszerváltást követő negyedszázadának legfőbb mérföldköveit, majd az első fejezetben ismertetem témaválasztásom szakmai és személyes indokait. A második fejezetben bemutatom a disszertáció gerincét nyújtó empirikus kutatásom módszereit és a terepmunka körülményeit, majd ismertetem a disszertáció hipotéziseit. A harmadik fejezet a dolgozat elméleti kereteit fekteti le. Az alapvető fogalmak tisztázása közben kitérek a területi és nem területi autonómiák közti főbb különbségekre, a nemzetiségek hatékony közéleti részvételének nemzetközi egyezményekben fellelhető iránymutatásaira és azok különböző megvalósulási módjaira. A negyedik fejezetben olyan közép- és kelet-európai országok példái kerülnek bemutatásra, amelyekkel egyrészt érzékeltethetővé válik a nem területi autonómiák széles kontinuum, másrészt segítségükkel megfogalmazhatók a magyarországi kulturális autonómia fejlesztését célzó jó gyakorlatok. Az ötödik fejezetben a magyarországi NTA megvalósulását követem végig, rávilágítva a magyar modell gyengeségeire és erősségeire. E fejezetben már markánsabban ismertetem saját kutatásom eredményeit is oly módon, hogy a magyar modellről tett megfigyeléseket kiegészítem terepkutatási tapasztalataimmal, megerősítve vagy megcáfolva a téma hazai és nemzetközi

szakértőinek korábbi ide vonatkozó megállapításait. Végül a hatodik fejezetben – határozottan építve kutatásom további eredményeire – összegzésre kerülnek a szószóloi rendszer továbbfejlesztésének lehetséges koncepciói, főleg azok, amelyek a gyakorlati tapasztalatokhoz és a közösségek igényeihez igazíthatók. Munkám záró részében a kutatási eredmények szintéziseként javaslatot teszek egy gyakorlati igényekhez idomuló, a közösségek eltérő adottságaira reflektálni képes és az aktuális közjogi rendszerbe illeszthető képviseleti modell kereteire.

A disszertációban az alábbi fő kérdéskörökre kívánok válaszolni az első szószóloi periódus, vagyis a 2014–2018 közötti parlamenti ciklusra koncentrálva:

1. Az érintett közösségek miként értékelik közéleti részvételi lehetőségeiket (szószóloi képviselet), és a hatályban lévő képviseleti modell megfelel-e az igényeknek. Ehhez mérten vizsgálom, hogy a szószóloi minőség képes-e a nemzetiségek szerint hatékonyan megjeleníteni közösségük érdekeit.
2. A hatékony közéleti részvétel (*effective participation*) és az NTA fogalmainak tanulmányozása mellett a disszertáció nemzetközi kitekintésében sorra veszem az NTA régiós jó gyakorlatait is. Az elméleti fogalmak, nemzetközi dokumentumok ajánlásai, valamint a régiós jó gyakorlatok tanulságai alapján választ keresek arra, hogy az egyes magyarországi kisebbségi közösségek eltérő adottságaihoz, belső demokráciájához mérten a pozitív diszkrimináció mely speciális eszközeivel ellensúlyozhatók a képviseleti rendszer aránytalanságai.
3. A disszertáció nemzetközi kitekintésében feltárt, illetve a közösségek elvárásainak megfelelő speciális megoldások tesztelésével választ kívánok adni arra a kérdésre, hogy a parlamenti szószóloi képviselet mely vizsgált elemek implementálásával fejleszthető tovább egy konszenzusos modell kialakításához.

4. A kutatás módszertana

A disszertációban vizsgált jelenséggel (kisebbségek közéleti részvételi lehetőségei) kapcsolatban többnyire elméletből levezetett tudományos eredmények állnak rendelkezésünkre, amelyek inkább tűnnek olykor az egyes kutatók nézőpontjának, semmint a jelenséggel kapcsolatos tapasztalati úton származó megfigyelések eredményeinek. Ebből következően a disszertációban a gyakorlati tapasztalatokból következtethető érvelésnek és az erre alapuló elméletalkotásnak kívántam teret engedni. A vizsgált jelenség tényleges megfigyelése és mérése a primer és szekunder kutatás alapos megtervezésére épült és hipotézisalkotással egészült ki.

4.1. Primer kutatás

A disszertáció primer kutatásának fundamentuma egy mélyinterjú kvalitatív felmérés volt, amelynek keretében 2018. február 2. és május 4. között 27 interjút készítettem a szakértői

mintába bekerülő 13 Magyarországon őshonos nemzetiségi közösség parlamenti szószólójával és országos önkormányzatainak elnökeivel, valamint a téma néhány jeles szakértőjével. A nem valószínűségi mintavételi módszer e típusa melletti legfőbb érvem az volt, hogy a szószólók és az elnökök azok, akik a szószólói rendszer megítélésében leginkább kompetensek személyes tapasztalataik révén. A vizsgált közösségek egésze szempontjából a szószólók, az elnökök és a képviselők csoportja az „ethohatalom” (szlovák résztvevő által használt terminus) birtokosai, jelentős véleményvezérek.

A primer kutatás másodlagos terepe a mélyinterjú kérdései alapján megszerkesztett online önkitöltős kérdőív volt, amely szintén célzatos mintavétellel készült. A kérdőívek esetében a szakértői mintavételbe bevontam az országos nemzetiségi önkormányzatok képviselőit is, mert a képviselők közéleti szerepvállalásuknál fogva képesek megjeleníteni a nemzetiségi önkormányzati rendszer vertikális (helyi, területi, országos) és horizontális (regionális) szintjei között fluktuáló véleményeket. Az elnöki interjúkat követően egy webes felületre vezető elérési útvonalat (linket) küldtem elektronikus levélben a témavezetői levél kíséretében az elnököknek, és kértem őket, hogy az országos nemzetiségi önkormányzat saját belső levelezési rendszerén keresztül buzdító üzenettel megerősítve továbbítsák azt a képviselők részére. Az online véleménymérés 2018. március 12-én indult és 2018. május 25-én zártam le a kérdőíves felületet.

Az online felmérés folytatása melletti legfőbb érv a szószólói rendszerrel kapcsolatos átfogóbb véleményklíma feltárása volt. Előzetesen a válaszadói hajlandóság mértékétől tettem függővé, hogy az eredmények összehasonlítását státuszcsoportonként (szószóló, elnök, képviselő) vagy nemzetiségenként végzem-e. A kitöltési eredmények tükrében lemondtam a válaszok nemzetiségenkénti összehasonlításáról. Arra a következtetésre jutottam, hogy az eredményesség érdekében célszerű valamennyi kitöltött kérdőívből, tehát az online véleménymérés és az interjúk alkalmával végzett személyes lekérdezések összességéből egy összesített mintát kialakítani, amelynek segítségével a képviseleti rendszerről alkotott általános véleményklíma helytállóan feltárható. Az online és személyesen rögzített kérdőívek eredményeként 110 fős minta jött létre. Az adatokat diagramokban összegeztem, illetve a kutatási eredmények elemzésekor mindezt tovább finomítottam a 26 mélyinterjúból nyert soft adatokkal.

4.2. Szekunder kutatás

A korábbi kutatásaimból már rendelkezésre álló szekunder adatok és a szekunder irodalom birtokában terveztem meg a terepkutatást és a kérdőívet is. Ugyanakkor a szekunder adatokat és irodalmat, amelyeket főként a nemzetiségi joganyag fejlődéséről, a magyarországi nemzetiségi önkormányzati rendszerről és az arra épülő szószólói képviseletről gyűjtöttem, a kutatás során frissíteni kellett (például a 2018. évi országgyűlési választások nemzetiségi adataival, úgymint a regisztráció és a részvétel adataival vagy a nemzetiségi mandátumhoz szükséges szavazatszámokkal). A disszertációban a saját korábbi adataimat a hivatalos forrásokból származó adatokkal egészítem ki, illetve csak a jelentősebb, a kutatás számára fontos speciális indikátorok közlésére törekszem, ismertetem például a Magyarországon élő romák létszámára vonatkozó legújabb kutatások adatait (Tátrai et al., 2017; Péntes et al., 2018).

A számszaki adatok közül a választási statisztikák a Nemzeti Választási Iroda, a népszámlálási adatok a Központi Statisztikai Hivatal, a törvényhozás munkájában való részvétel adatai a Parlament weboldalán „asztali kutatással” bárki számára hozzáférhetőek. Az elemzéshez szükséges hivatalos kormányzati statisztikák adatszerzése érdekében viszont a nemzetiségi kormányzati szervekkel és a Magyarországi nemzetiségek bizottságával is felvettem a kapcsolatot. E szereplők a kutatás céljainak ismertetését követően elláttak a kért adatokkal, többek közt rendelkezésemre bocsájtották a kétéves kormánybeszámoló és a kulturális autonómia eredményeit szemléltető nemzetiségi intézményrendszer adatait. E belső adatok jellemzően a kutatási fókuszom szerinti trendek megfigyelését segítették (például olyan témákban, mint az intézményrendszer működtetésével kapcsolatos költségvetési támogatások növekedése, az országos és a települési nemzetiségi önkormányzatok által fenntartott, illetve átvett intézmények gyarapodása).

5. A disszertáció eredményeinek áttekintése

A disszertáció felépítésének megfelelően az eredmények az alábbi három kutatási szegmensből adódnak össze. A továbbiakban ezek mentén ismertetem a munka főbb eredményeit.

1. Az NTA-val és a hatékony közéleti részvétel fogalomrendszerével kapcsolatos főbb megállapítások.
2. A nemzetközi kitekintés során beazonosítható jó gyakorlatok tanulságai.
3. A jelenlegi magyar NTA-modell szereplőorientált értékelése (a fókuszban a parlamenti képviselő áll), valamint a nemzetközi jó gyakorlatok és a terepkutatás eredményei alapján javaslatok a magyar modell továbbfejlesztéséhez.

5.1. Az elméleti keretek összegzése

A disszertáció elméleti fejezetében a hazai és nemzetközi szakirodalom összegzésével, valamint a vonatkozó nemzetközi dokumentumok ismertetésével körbejáróm a témához kapcsolódó kiemelkedő fogalmakat. Először mint legtágabb koncepciót, a *hatékony részvétel* (*effective participation*) terminusát járom körbe. Will Kymlicka (2007) és Mark Weller (2010) elgondolásai alapján rámutatok, hogy a kisebbségek közéletben való hatékony részvétele igen tág, többféleképpen értelmezhető és megvalósuló intézmény. A szakirodalomban jellemző, hogy e koncepciót egy kontinuum mentén közelítik meg. Szűkebb értelmezéséről akkor beszélhetünk, ha egy állam biztosítja kisebbségei számára különböző (nemzetközi dokumentumokban is rögzített) jogaik gyakorlásának lehetőségét. A tágabb értelmezések szerint a kisebbségek hatékony részvétele azt jelenti, hogy azok valódi hatalmat kapnak, és nem csupán a kisebbségi önkormányzás biztosított, hanem a kisebbségek részt vehetnek az őket érintő központi döntéshozatalban, sőt, az állam közügyeiben és a kormányzásban is. Végül, legtágabb megvalósulási formájában a hatékony részvétel a gazdasági és társadalmi kérdésekben való aktív szerepet is magában foglalja (vö. Kymlicka, 2007; Weller, 2010). Arra, hogy mindez milyen eszközök segítségével valósulhat meg, több nemzetközi dokumentum,

különösképpen az 1999-es *Lundi ajánlások a nemzeti kisebbségek hatékony részvételéről a közéletben*, valamint a *Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről 15. cikkelye* (ill. az azt értelmező *Kommentár*) nyújt részletes ajánlást. Összességében mindkét dokumentum a kisebbségek parlamenti képvisellete, kormányban és törvényhozásban való képvisellete mellett teszi le voksát, valamint mindkettő szól a közigazgatásban való tágabb értelmű képviselétről is. Mindkettő alapvetőnek tartja a rendszeres és szisztematikus konzultációt és dialógust, ám kiemelik azt is, hogy a pusztán konzultáció nem elegendő a hatékony részvétel megvalósulásához (Henrard, 2005: 160 és 167–168). A disszertációban összefoglalom a vonatkozó szakirodalom e két dokumentummal kapcsolatos kritikai megjegyzéseit (például Marko, 2010; Palermo, 2010; Henrard, 2005), valamint tovább árnyalom a fogalom értelmezési lehetőségeit az egyes országokban megvalósuló képviselati formákat összehasonlító módon elemző szakirodalom ismertetésével (Lantschner–Kmezić, 2012).

Minthogy a kisebbségek hatékony részvétele a *területi és nem területi autonómia* különböző formáival és fokozataival valósulhat meg, a dolgozat elméleti fejezetében e két fogalmat is körbejáró. Mások mellett Vizi, 2014; Kántor, 2016; Bauböck, 2002; Malloy, 2015a; Suksi, 2015; Smith 2014; Stroschein 2015 megközelítéseit összegezve rámutatok, hogy míg a területi autonómia a területileg egy helyen élő közösségek számára jelenthet megfelelő megoldást, a nem területi autonómia – minthogy az nem területi, hanem személyi elven biztosítja az autonómiát – a szétszórta élő közösségek esetén lehet hatékony. A disszertációban részletesen foglalkozom az NTA történelmi előzményeivel (közte Renner és Bauer modelljével), valamint a hozzá kapcsolódó fogalmi sokféleséggel. Értelmezem a különböző koncepciókat (*személyi elvű, kulturális, funkcionális és adminisztratív autonómia*), továbbá tárgyalom az NTA lehetséges megvalósulási formáit a konzultatív testületektől a kulturális és oktatási intézményeken, a politikai képviselaten át az önkormányzás különböző módjaiig (mások mellett Malloy, 2015a; Suksi, 2015; Tkacik, 2016 alapján). Az egyes megközelítések tanulságát jól összegzi Nimni (2013: 1–2), aki szerint az NTA nem egy jól körülhatárolható modell, hanem összefoglaló elnevezése mindazon gyakorlatoknak és elméleteknek, amelyek célja a kisebbségek megerősítése és önrendelkezése, és amelyek nem járnak egy adott terület feletti kontrollal.

Az elméleti fejezet rámutat, hogy a disszertáció témájául választott területi és nem területi autonómia elméleti perspektíváinak, olykor történeti aspektusainak áttekintésével a különféle definíciók kavalkádjában aligha juthatunk szintézisre. Az elméleti horizonton való körültekintéssel a célom – noha az a teljesség igénye nélkül történt, s arra a későbbi kutatásaim során vállalkoznék a fókusz áthelyezésével – az autonómiával kapcsolatos fogalomrendszer heterogenitásának, tág értelmezési kereteinek bemutatása volt. Az értekezés elméleti fejezetében szándékoltnan nem törekedtem az egyetemleges szentenciák kiválasztására, sem az általam jónak vélt példák felkarolására. Sokkal inkább arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a sokszínűség kezelése nem merülhet ki az autochton kisebbségi közösségek, a vándorló uniós polgárok, az anyaország nélküli, ha úgy tetszik etnikai kisebbségek vagy éppen a különféle migráns közösségek problémáinak formális értelmezésében, ennél fogva egységes megoldásokban sem.

Például a *nemzeti kisebbség* szóösszetétellel kapcsolatos ún. *definíciódilemma* bizonytalansága nyomán belátható, hogy Európa keleti és nyugati felében mást értenek a kisebbség szó alatt: míg előbbiben a hagyományos nemzeti kisebbségeket, utóbbiban főleg a bevándorló közösségeket. Az értelmezésbeli különbségek pedig a további jogszabályalkotás elé gördítenek akadályt, ami így megnehezíti a kisebbségek problémáinak megoldását. Megfelelő (partikularitásra építő) definíciók nélkül a bevándorló kisebbségek és a hagyományos kisebbségek problémái összefolynak, míg végül egyik kérdéskör számára sem lehet megnyugtató megoldást találni, a kisebbségi ügy pedig végleg zárójelbe kerülhet (Eplényi, 2013).

Összességében David J. Smith megállapítását tartom mérvadónak, miszerint a közép- és kelet-európai térségben zajló nemzet- és identitásépítési folyamatok vitatott kérdései miatt szükség van a nemzetiségek döntéshozatalba történő befogadásának és az autonómiák gyakorlati megvalósulásának tanulmányozására, regionális összehasonlítására, a gyakorlati perspektívák feltárására és az érintett közösségek véleményének megismerésére (Smith, 2017: 115). Mivel a nem területi autonómiák igen sok megvalósulási formában teszik lehetővé a területileg szétszórt közösségek politikai részvételét, növelve ezáltal a demokratikus képviselet minőségét, ezért a hasonló kihívásokkal küszködő közösségek tapasztalatainak megosztása is szükséges (Nimni, 2013: 15). Ezért kerül sor a disszertációban a szomszédos országok által megvalósított NTA-k Magyarország számára is ajánlható jó gyakorlatainak áttekintésére, aminek eredményeit az alábbiakban vázolom.

5.2. A nemzetközi kitekintés tanulságai

A korábbi többnemzetiségű birodalmakat, majd mesterségesen létrehozott multietnikus kommunista föderációkat Kelet- és Közép-Európában számos területileg elszórt, ám egymással átfedésben élő kisebbség alkotta, illetve alkotja ma is az egykori birodalmak helyén létrejövő nemzetállamokat. Ezen államok közül számos alkalmazza az NTA valamely modelljét. A különböző országok kortárs példái az államok azon útkeresését tárják fel előttünk, amely során a többség és kisebbség együttélése, a sikeres politikai részvétel és a kulturális elidegenedés, valamint a területi elszakadás kihívásai között manővereznek. A disszertációban elsősorban a Magyarországot körülölelő kelet- és közép-európai régió NTA-eszköztárából ismertetek néhányat a teljesség igénye nélkül, amelyek a konzultatív mechanizmusoktól, a közigazgatás valamely szintjén megjelenő képviselettől a választott testületeken át a kisebbségi pártalapításig, illetve a csökkentett küszöbérték alkalmazásáig, hovatovább a garantált parlamenti képviseletig terjednek. Ezen példákkal semmiképp sem szeretném azt az érzetet kelteni, hogy egyik vagy másik megoldás egyetemleges, illetve hiánytalanul megvalósították az adott kisebbség öngazgatását. Egy-egy speciális megoldás eredményessége ugyanis sok tényezőtől függ, így például az adott állam által alkalmazott választási rendszertől, a kisebbségek proaktív vagy államellenes magatartásától, integritásuk fokától, de leginkább a társadalomban kifejtett hatásuk mértéke alapján ítélné meg. Az etnokulturális sokféleség pedig hosszú távon akkor lesz fenntartható, ha ezt a többségi társadalom is feladatának érzi (Marko, 2010: 254–255). Eszerint akár a közvetlen módon meghatározott speciális intézkedések is lehetnek csupán szimbolikus jelentőségűek (garantált mandátumok a

kisebbségek számára, előre rögzített kvóták stb.), míg a kisebbségek képviselőinek támogatására közvetetten, vagyis a csoporthoz való tartozás kritériumának intézményesítése nélkül (alacsony választási küszöb, választókerületek kedvező kialakítása stb.) is jelentős eredmények érhetők el a közéleti részvétel terén (Székely, 2009: 226–237).

A disszertáció nemzetközi fejezetében a vizsgált országokban megvalósuló NTA-megoldások bemutatását követően kiemelésre kerülnek azon speciális eszközök, amelyek Magyarország számára *jó gyakorlatként* ajánlhatók és a hazai viszonyoknak megfelelő újragondolásuk esetén a magyar modell fejlődéséhez is hozzájárulhatnak.

Románia

Romániát választási rendszere, a kisebbségek kiterjedt parlamenti részvételi lehetősége miatt a fejlett kisebbségpolitikát megvalósító európai országok közt említi az angol nyelvű NTA-irodalom (Protsyk–Matichescu, 2010; Schreiber et al, 2017), ugyanakkor a rendszer számos kedvezményes eleme vitatható (Székely, 2009). A disszertációban tárgyalom például a Románia által alkalmazott igen méltányosnak tűnő *alternatív választási küszöböt* (képviselői mandátumhoz szükséges szavazatszám 5%-a alapján kiosztható nemzetiségi mandátum) (Uo. 257), amely valamennyi magyarországi nemzetiség számára teljes értékű mandátumot eredményezne. Rámutatok ugyanakkor arra is, hogy a román példa esetleges implementációjakor egyfelől szükség lenne a közösségek differenciált támogatására, másfelől – mivel a kontroll nélküli kedvezmények rendszere intézményesíti az etnobizniszt, amelyet az igazságtalan támogatási rendszer (csak azon kisebbségek részesülnek támogatásban, akik mandátumhoz jutnak) felerősít – az alternatív küszöb mellett a névjegyzék szűrő funkciójának megerősítése is szükséges. Tárgyalom továbbá a kisebbségi közösségeken belüli politikai pluralizmus fejlődési lehetőségeit, így például a *kisebbségi jelölőszervezetek közötti verseny* (Uo. 259) feltételeinek megteremtését is (a legtöbb szavazathoz jutó szervezet listavezetője kapja a mandátumot). Utóbbi megoldással hazánkban is növelhető lenne az etnikai mobilizáció, mindez feltehetően hozzájárulna a közösségeken belüli politikai pluralizmus erősödéséhez, ám alkalmazása csak a választások valódi tétje (teljes értékű mandátum) mellett javasolható.

Szerbia

A disszertáció Szerbiát áttekintő alfejezetében az ország gyakorlatai közül a Korhecz Tamás által javasolt *differenciálás elvét* mint kisebbségpolitikai policyt tartom megfontolásra és a magyar döntéshozatalba való meghonosításra érdemesnek (Korhecz, 2015). Noha a kisebbségek egyenlő és kielégítő státuszának elérése és fenntartása kívánatos, mégis célravezetőbb lenne a legkisebb népességszámú közösségeket (például örmény, szlovén stb.) és az akár többszázézes, teljesen eltérő szociokulturális háttérű közösségek helyzetét (például német, roma) eltérő módon kezelni. Ehhez azonban nagyobb figyelmet érdemes fordítani a kisebbségi közösségek közötti történelmi, demográfiai, kulturális és politikai természetű különbségek tanulmányozására (Purger, 2012).

Horvátország

Kutatásom eredménye alapján a horvát választási rendszer speciális kisebbségekre szabott lehetőségei közül a *garantált mandátum* intézménye ajánlható a magyarországi viszonyok közt való megvalósíthatóság szempontjából alaposabb tanulmányozásra (vö. NPKE, 2016). A garantált mandátumokat azonban népességszám-arányosan javasolom kiosztani. Ezáltal például a többszázézes roma közösség több mandátumhoz juthatna, míg a legkisebb lélekszámúak egy mandátum megszerzésére szövetkezhetnének. Ehhez elsősorban a jelölőszervezetek versenyén nyugvó közvetlen választás intézményesítésére lenne szükség a demokratikus pluralizmus növelése érdekében. A visszaélések elkerülését pedig a közösségek által vezetett névjegyzék szolgálhatná. Feltehetően pozitív fogadtatása lenne annak a horvát gyakorlatnak is, miszerint a névjegyzékre feliratkozottak a választások napján, akár a szavazóhelyiségben is dönthetnének preferenciáik kinyilvánításáról (pártra vagy kisebbségi listára szavazzanak-e) (vö. NPKE, 2016).

Szlovénia

A szlovén *kettős szavazat* intézménye, illetve a kontrollmechanizmust ellátó, a közösségek fenntartásában működő *speciális névjegyzék*, amelyeket például kiemelten tárgyalok munkámban, számos akut problémát képes lenne kezelni a jelenlegi magyar kisebbségi közéletből (Komac, 2002: 24–25 alapján Székely, 2009: 252–253 és Komac–Roter, 2015: 106–107). A kettős szavazat – amely Magyarországon a nemzetiségek három szavazatával (az egyéni képviselőre, a pártlistára és nemzetiségi listára történő szavazás lehetőségével) lenne megvalósítható – például elhárítaná a pártszimpátia és a nemzetiségi identitás kinyilvánítása közötti döntéskényszert (Szalayné Sándor, 2014). Ugyanakkor a szavazategyenlőség elvének kérdése feltehetően ismét vita tárgyát képezné itthon, hiszen az Alkotmánybíróság korábban a plurális választójog kérdésében a kisebbségi választók számára kedvezőtlen döntést hozott az *egy ember-egy szavazat* elvének védelmével (22/2005. AB határozat alapján M. Balázs, 2017: 137). A nemzetiségi önkormányzatok közösségeinek *erősszervezete* szintén jó gyakorlatként értelmezhető a rendszer szereplői közötti koordinációs és konzultatív funkciója alapján (Komac–Roter, 2015: 100–101). Ahogy arra Dobos Balázs is felhívja a figyelmet, a konzultációs mechanizmusok intézményesítése Magyarországon is szükséges (Dobos, 2009).

Németország (és a német-dán határvidék)

Noha a kisebbségek esetében a *választási küszöbtől való eltekintés* német példája, illetve az *alacsony dán küszöb* alkalmazása nagyvonalú gesztusok, azok csak a németországi dán és szorb, valamint a dániai német kisebbségnél nagyobb közösségek számára eredményezhetnének mandátumot. Tehát a közvetett módszereket e kontextusban, a csoportjogok intézményesítése vagy például garantált mandátumok rendszere nélkül semmiképp sem emelném ki követendő példaként. Ugyanakkor a közjogi formák (önkormányzatok) hiánya, a központi, tartományi adminisztráció kevésbé kisebbségspecifikus működése *fragmentáltságot* alakított ki a köz- és magánszféra viszonylatában (Malloy, 2015b). Vagyis, mivel az állam nem határozta meg az önkormányzatiság határait, beindult az önszerveződés, így mindkét országban alulról felfelé építkező érdekvédelmi mechanizmusokat

dolgoztak ki a kisebbségek, és az általuk létrehozott magánintézmények, civil szervezetek segítségével számos közfeladatot látnak el az oktatás (óvodák, iskolák, könyvtárak), a szociális szektor (idősek otthona) és a gazdaság terén is (bankok, hitelszövetség, kereskedelmi kamara). Mindezt a hagyományos NTA-modellek nem teszik lehetővé. A dán-német határvidéken tapasztalható alulról szerveződő NTA-modell előnye, hogy kevésbé formálisak az öngazgatás határai, amely ezáltal hatékony, pragmatikus megoldásokat képes megvalósítani – függetlenül.

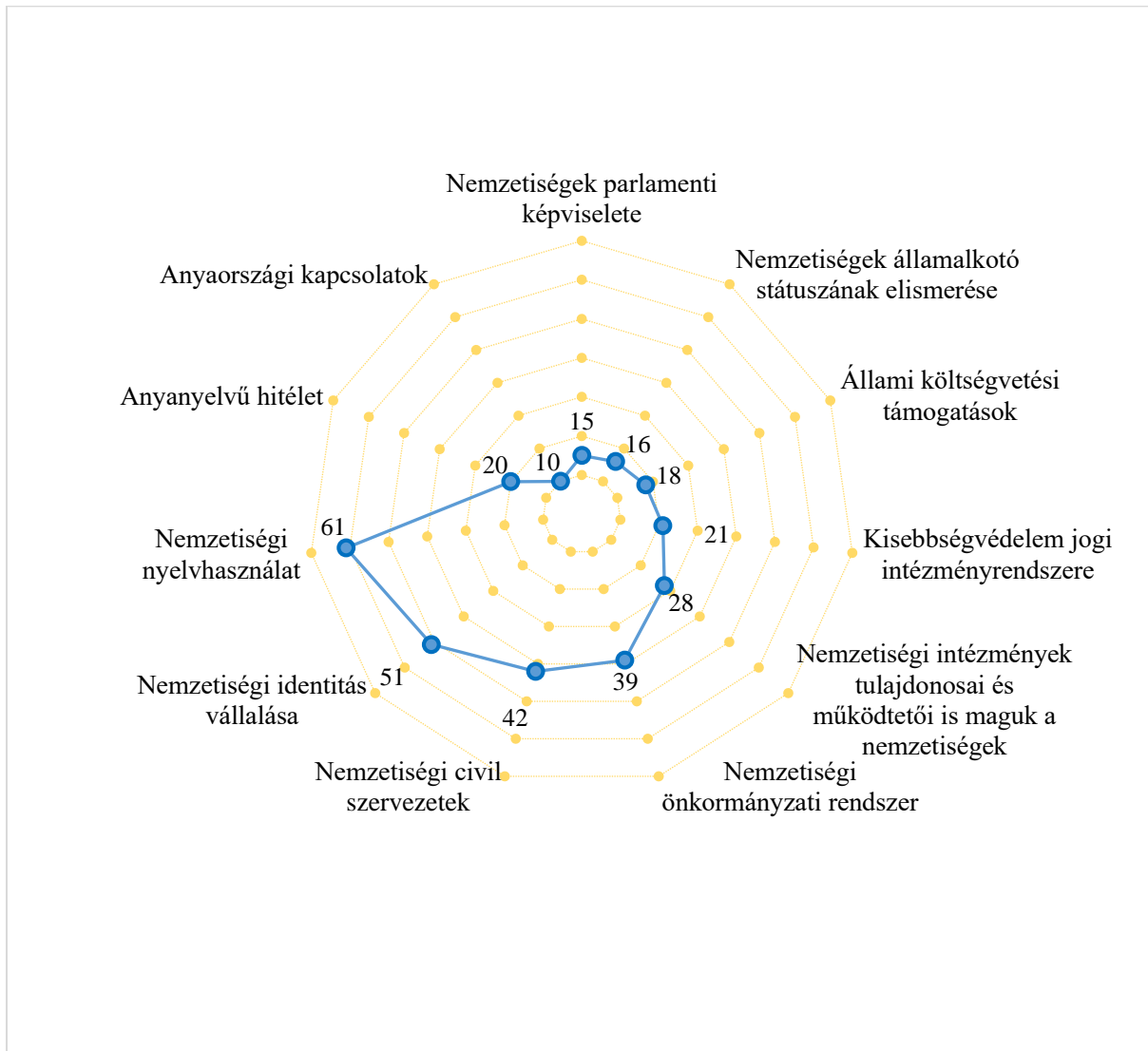
A nemzetközi példákat tárgyaló fejezet összegzésében Salat Levente megfigyelései alapján rámutat arra az összefüggésre, hogy ha az állam nyitott valamely NTA-forma megvalósítására, akkor a modellt érdemes minél szélesebb területre kiterjedően a közvetlen választások útján megvalósítani. Ugyanakkor bármely NTA esetén a siker kulcsa abban rejlik, hogy a többség elfogadja-e a rendszert, hiszen egy kiegyensúlyozott, jól működő NTA-ból nemcsak a kisebbség, hanem az egész politikai közösség profitálhat (Salat, 2015: 273).

5.3. A magyar modell értékelése, lehetséges fejlesztési irányok

Ahogy az a tézisekben lejjebb szereplő, az empirikus vizsgálat eredményeiből készített diagram szemléleti, terepkutatásom egyik legfőbb megállapítása, hogy a nemzetiségi közösségek eltérő szociológiai adottságai következtében igen eltérő módon ítélik meg az NTA különböző rész kérdéseit, például az önkormányzás, az önkormányzati intézményrendszer és a politikai képviselet formáit és gyakorlatait. Álláspontjaik közös vonása azonban, hogy a nyelvhasználat és kisebbségi identitás fenntartásában és megerősítésében látják a legnagyobb kihívást. A parlamenti képviseletre és az önkormányzatiságra a kulturális autonómia szolgálatába állítható eszközként tekintenek. Arról viszont, hogy ezen eszközöket hogyan lehet hatékonyan felhasználni és mennyire elégedettek a 2010 óta eltelt időszak eredményeivel, eltérően gondolkodnak.

Az intézményi finanszírozás növelése például azon közösségeknél élvez prioritást, amelyek jelentős súlyú intézményrendszert működtetnek (németek, románok, horvátok, szlovákok). Ahol csekélyebb mértékű az intézményrendszer vagy az új közösségek (például az anyaországból áttelepülők) nagyobb arányú megjelenése veszélyezteti az autentikus közösségek intézményi struktúráit (románok, ukránok), másfajta attitűd övezi a nemzetiségi önkormányzati és szószólói képviseleti rendszert. Például a görög vagy az örmény közösségek negatívan értékelték ezeket, főként azért, mert a költségvetési forrásokért és az újonnan megnyíló pozíciókért (például szószóló, országos elnök) vívott külső-belső küzdelmeik erodálták a korábban jól működő kisközösségeiket.

1. diagram: A magyar NTA-modell sarokpontjai a kutatás résztvevői szerint (a legfontosabb három elem említésének összegzése alapján)

Forrás: saját

A disszertációban több helyen kitérek a romák fenti törésvonalakon kívüli problémáira, amelyek lényege, hogy a hatékony képviselet lehetőségeit a társadalmi integráció mentén ítélik meg, és ezért nem minden esetben törekednek a pozitív diszkrimináció eszközeinek hasznosítására (nemzetiségi mandátum megszerzésére). Ahogy azt a kutatás roma résztvevői hangsúlyozták, amennyiben a parlamentben esetlegesen a mérleg nyelveként döntési pozícióba kerülnének, etnicizálhatóvá válhatnának fontos társadalmi kérdések.

A disszertáció további fontos eredménye, hogy rámutatok az országos önkormányzati elnökök és a parlamenti szószólók viszonyának sajátos konfliktusaira is. Így például kutatásomból kirajzolódott, hogy a szószólók az országos önkormányzatok közgyűlésétől, illetve elnökétől függenek, ugyanakkor az elnökök a szószólók közösségtől való elszakadását tartották negatív fejleménynek. Összességében a szószólók demokratizálódást sürgetnek a közösségükön belül (elsősorban az országos önkormányzatokban), illetve a szószólói képviselet továbbfejlesztésében érdekeltek a jogkörök és főleg a szavazati jog kapcsán. Ezzel

szemben az elnökök jelentős része (főleg a konfliktusos közösségeknél) a képviselet továbbfejlesztésének ellenérdekeltje, illetve a jelenlegi szószólói kompetenciák változatlanul hagyása, néhol pedig a szószólók jogainak megnyirbálása, illetve a pozíciók közti összeférhetetlenség megszüntetése, akár azok összevonása mellett érvelt.

Az itt felvillantott főbb megállapítások, illetve a disszertációban részletezett további eredmények alapján empirikus kutatásom tanulsága, hogy a magyarországi NTA fejlesztése a differenciálás elve mentén lehetséges, azaz feltétele, hogy a magyar kisebbségpolitika sztenderdizált lépések helyett fokozottabb figyelmet fordítson a kisebbségi csoportok közötti demográfiai, történelmi, kulturális és politikai különbségekre (vö. Purger, 2012 és Korhecz, 2015 megállapításaival a szerb NTA-modellről). A disszertációban ezt követően javaslatot teszek a hatályos képviselet továbbfejlesztésére, elsősorban a szószólói jogkör kiterjesztése mellett érvelve, egyetértve Mórén (2016) javaslataival.

Az általam – felhasználva a szakirodalomból, a régiós példákból és empirikus kutatásomból levont következtetéseket – felvázolt *differenciált nemzetiségi képviselet* négy fő komponensből tevődik össze, amelyek építenek a Magyarországi nemzetiségek bizottsága által az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény (Vjt.) 2016. évi módosításához készített tervezet célterületeire, ugyanakkor részletkérdéseiben számos ponton kiegészítik azt.

A koncepció fő elemei a következők: (1) valódi szószólóválasztások bevezetése (versengő jelölőszervezetek, delegálás megszüntetése); (2) a nemzetiségi választópolgárok határozottabb mértékű bevonása a plurális választójog érvényesítésével (kettős szavazati jog és speciális névjegyzék bevezetése); (3) a mandátumszerzés reális esélyeinek növelése (kedvezményesebb kvóta vagy egy mandátum megszerzéséhez szükséges abszolút szám meghatározása); (4) szószólói jogkörök bővítése az országgyűlés munkájában való hatékonyabb részvétel érdekében (szavazati jog nemzetiségi ügyekben, több felszólalási lehetőség). A modellben részletezett eszközök rugalmas képviseleti rendszerre rendezhetők össze, amely valamennyi közösség számára lehetőséget kínálhat saját adottságaihoz, közössége belső demokráciájához, intézményrendszeréhez mérten a hatékony közéleti részvételhez.

Disszertációm záró gondolatai közt több olyan faktort emelek ki, amelyeknek kulcsszerepe van a magyar NTA jövőbeli sikeres fejlődésében. Ilyen az intézményrendszer valódi decentralizációja (Malloy, 2015a), a fokozatos és többszintű fejlődés iránti igény (Dobos, 2009), a kisebbségek nem anyagi erőforrásainak (például tenni akarás) fontossága (Smith, 2017), a többségi társadalom hosszú távú támogatása (Marko, 2010), valamint a differenciálás iránti elvárás (Korhecz, 2015).

A disszertációban feltárt legfőbb csomópontokat, amelyekben a kutatásban részt vett kisebbségi szereplők jelentős többsége egyetértett, a téma magyarországi szakértői és a nemzetiségi döntéshozatal, de legfőképp az érintettek számára ajánlom továbbgondolásra, amennyiben egy gyakorlatias, a közösségek eltérő adottságait figyelembe vevő és a döntéshozatal számára befogadható képviseleti modell kialakítása a cél.

6. A tézisfüzetben felhasznált szakirodalom

- Bauböck, Reiner 2002. Területi vagy kulturális autonómiát kapjanak a nemzeti kisebbségek? *Pro Minoritate* 2002/Nyár, 139–174.
- Dobos Balázs 2009. A nemzeti és etnikai kisebbségek hatékony közéleti részvétele Magyarországon. *Regio* 20/2, 125–142.
- Eplényi Kata 2013. A nemzeti kisebbségek védelme az Európai Unióban. *Létünk* 2013/különszám 44–54.
http://epa.oszk.hu/00900/00997/00028/pdf/EPA00997_letunk_2013_k_044-054.pdf;
Letöltés dátuma: 2018.08.21.
- Henrard, Kristin 2005. 'Participation', 'Representation' and 'Autonomy' in the Lund Recommendations and their Reflections in the Supervision of the FCNM and Several Human Rights Conventions. *International Journal on Minority and Group Rights* 2005/12, 133–168.
- Kántor Zoltán 2016. Autonómia: cél vagy eszköz? *Századvég Új folyam*/82, 5–10.
<https://szazadveg.hu/uploads/media/588f281a0e231/szazadveg-82-autonomia-16-04.pdf>; Letöltés dátuma: 2018.05.18.
- Komac, Miran 2002. The Protection of Ethnic Minorities in the Republic of Slovenia. In: Polzer, Miroslav – Kalèina, Liana – Žagar, Mitja (eds.), *Slovenia & The European Standards for the Protection of National Minorities*. Ljubljana, Information and Documentation Centre of the Council of Europe – Institute for Ethnic Studies – Austrian Institute of East and Southeast European Studies, 13–66.
- Komac, Miran – Roter, Petra 2015. The Autonomy Arrangement in Slovenia. An Established Institutional Framework Dependent on Implementation of Minority Protection. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.), *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. New York, Oxford University Press, 93–115.
- Korhecz, Tamás 2015. National Minority Councils in Serbia. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.), *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. New York, Oxford University Press, 69–91.
- Kymlicka, Will 2007. National Cultural Autonomy and International Minority Rights Norms. *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*. 6/3, 379–393.

- Lantschner, Emma – Kmezić, Marko 2012. Political Participation of Minorities in Central Europe: Is it Effective or Just Window-Dressing? In: Lantschner, Emma – Constantin, Sergiu – Marko, Joseph (eds.), *Practice of Minority Protection in Central Europe*. Schriftenreihe der Europäischen Akademie Bozen Bereich „Minderheiten und Autonomien“, Band 19. Baden-Baden, Nomos, 223–257.
- Malloy, Tove H. 2015a. Introduction. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.), *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. New York, Oxford University Press, 1–15.
- Malloy, Tove H. 2015b. Functional Non-Territorial Autonomy in Denmark and Germany. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.), *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. New York, Oxford University Press, 183–203.
- Marko, Joseph 2010. The Council of Europe Framework Convention on the Protection of National Minorities and the Advisory Committee’s Thematic Commentary on Effective Participation. In: Weller, Marc (eds.), *Political Participation of Minorities. A Commentary on International Standards and Practice*. New York, Oxford University Press, 222–255.
- Móré Sándor 2016. A nemzetiségi szószólói intézmény jogi kerete és működésének első két éve. *Parlamentis Szemle* 2016/2, 30–51. <https://parlamentiszemle.hu/wp-content/uploads/sites/12/2017/09/parlamentiszemle-20162-lapszam-2016-02-02cikk.pdf>; Letöltés dátuma: 2018.05.04.
- M. Balázs Ágnes 2017. A magyarországi nemzetiségek országgyűlési választójogának egyenlősége mint a jogállamiság egyik aspektusa. Doktori Műhelytanulmányok, Nemzeti Közzolgálati Egyetem. <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/doktori/doktori%20m%C5%B1helytanulm%C3%A1nyok%202017/M.Bal%C3%A1zs.pdf>; Letöltés dátuma: 2018.05.04.
- Nimni, Ephraim 2013. The Conceptual Challenge of Non-Territorial Autonomy. In: Nimni, Ephraim – Osipov, Alexander – Smith, David J. (eds.), *The Challenge of Non-Territorial Autonomy*. Oxford, Peter Lang, 1–24.
- Osipov, Alexander 2013. Non-Territorial Autonomy as a Way to Frame Diversity Policies: The Case of Russia. In: Nimni, Ephraim – Osipov, Alexander – Smith, David J. (eds.), *The Challenge of Non-Territorial Autonomy*. Oxford, Peter Lang, 133–148.
- Palermo, Francesco 2010. At the Heart of Participation and of its Dilemmas. Minorities in the Executive Structures. In: Weller, Marc (ed.), *Political Participation of Minorities. A*

Commentary on International Standards and Practice. New York, Oxford University Press, 434–452.

Pénzes János – Tátrai Patrik – Pásztor István Zoltán 2018. A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika* 58/1, 3–26.

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2018/01/ts580101.pdf>; Letöltés dátuma: 2018.06.17.

Protsyk, Oleh – Maticescu, Lupsa Marius 2010. Electoral Rules and Minority Representation in Romania. *Communist and Post-Communist Studies* 43/1, 13–41.

Purger, Tibor 2012. Ethnic Self-Governance in Serbia: The First Two Years of the National Minority Councils. *International Relations Quarterly* 3/2, 1–18.

http://www.southeast-europe.org/pdf/10/DKE_10_A_DK_Purger-Tibor.pdf; Letöltés dátuma: 2018.08.14.

Salat, Levente 2015. Conclusion. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.), *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. New York, Oxford University Press, 249–273.

Schreiber, Eckart Wilfried – Rusu, Raularian – Man, Titus 2017. National Minorities in Romania. Their Present Demographic and Political Situation. In: Jordan, Peter (ed.), *10 years of EU Eastern Enlargement*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 439–446. <http://epub.oeaw.ac.at/8100-2inhalt?frames=yes>; Letöltés dátuma: 2018.06.18.

Smith, David J. 2013. Challenges of Non-Territorial Autonomy in Contemporary Central and Eastern Europe. In: Nimni, Ephraim – Osipov, Alexander – Smith, David J. (eds.), *The Challenge of Non-Territorial Autonomy*. Oxford, Peter Lang, 117–132.

Smith, David J. 2014. Minority Territorial and Non-Territorial Autonomy in Europe: Theoretical Perspectives and Practical Challenges. In: Kántor, Zoltán (ed.), *Autonomies in Europe*. Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet – L'Harmattan, 15–23. http://bgazrt.hu/_dbfiles/htmltext_files/7/0000000177/David%20J.%20Smith.pdf; Letöltés dátuma: 2018.05.08.

Smith, David J. 2017. A nem-területi/nemzeti-kulturális autonómia. *Regio* 25/3, 113–129. http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/viewFile/174/pdf_154; Letöltés dátuma: 2018.05.04.

Stroschein, Sherrill 2015. Reconfiguring State-Minority Negotiations for Better Outcomes. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.), *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. New York, Oxford University Press, 19–30.

Suksi, Markku 2015. Non-Territorial Autonomy: The Meaning of '(Non)-Territoriality'. In: Malloy, Tove H. – Palermo, Francesco (eds.), *Minority Accommodation through Territorial and Non-territorial Autonomy*. Oxford, Oxford University Press, 83–115.

Szalayné Sándor Erzsébet 2014. A 2014. évi választások a magyarországi nemzetiségekért felelős biztoshelyettes szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 23/1, 7–14. http://bgazrt.hu/_dbfiles/blog_files/6/0000006316/szalayne%20sador%20erzsebet.pdf; Letöltés dátuma: 2018.05.02.

Székely István Gergő 2009. Speciális választójogi megoldások a kisebbségek számára – a romániai törvénykezés összehasonlító keretben. *Magyar Kisebbség* 14/51–52, 221–279. http://epa.oszk.hu/02100/02169/00036/pdf/2009_1-2_17_221-279_szekely.pdf; Letöltés dátuma: 2018.06.21.

Tátrai Patrik – Pálóczi Ágnes – Pásztori István Zoltán – Péntes János 2017. Etnikai besorolási gyakorlatok. *Socio.hu* 7/2, 45–65. https://socio.hu/uploads/files/2017_2/tatrai_tan.pdf; Letöltés dátuma: 2018.06.17.

Tkacik, Michael 2016. Az autonómia formáinak jellegzetességei. *Századvég* 82/4, 11–48. <https://szazadveg.hu/uploads/media/588f281a0e231/szazadveg-82-autonomia-16-04.pdf>; Letöltés dátuma: 2018.05.13.

Vizi, Balázs 2014. Does European Integration Support Minority Quest for Autonomy?: Minority Claims for Self-Government and Devolution Processes in Europe. In: Kántor, Zoltán (eds.), *Autonomies in Europe: Solutions and Challenges*. Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet (NPKI) – L'Harmattan, 25–36.

Weller, Marc 2010. Minority Consultative Mechanisms. Towards Best Practice. In: Weller, Marc (ed.), *Political Participation of Minorities. A Commentary on International Standards and Practice*. New York, Oxford University Press, 477–502.

További dokumentumok:

Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Előrehozott parlamenti választások Horvátországban. http://bgazrt.hu/_files/NPKI/ELEMZ%C3%89SEK/horvatorszag_valasztas.pdf; Letöltés dátuma: 2018.08.14.

22/2005. (VI.17.) AB határozat, ABH 2005, 246. http://www.valasztasirendszer.hu/wp-content/uploads/AB-hatarozat_ValasztokeruletiAranytalansag_050614.pdf; Letöltés dátuma: 2018.05.16.

7. A témában megjelent publikációim

Pach János 2016a. Körösi András: A magyar politikai rendszer – negyedszázad után. *Tér és társadalom* 30/3, 125–140.

<https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/2795/4889>; Letöltés dátuma: 2018.05.15.

Pach János 2016b. Gerhard Seewann: A magyarországi németek története. *Barátság* 23/4, 8673–8678.

http://epa.oszk.hu/01200/01259/00085/pdf/EPA01259_baratsag_2016_04_8673-8678.pdf; Letöltés dátuma: 2018.05.15.

Pach János 2016c. A harmadik szekció: Civil közösség és hatalom. *Finnugor Világ* XXI/3. <http://www.regulytarsasag.hu/wp-content/uploads/2016/10/RE163.pdf>; Letöltés dátuma: 2018.05.15.

Pach János 2015a. Az országgyűlési szónokok rendszere és a korábbi kisebbségi képviseleti koncepciók. Javaslatok az érvényben lévő modell továbbfejlesztéséhez. In: Tuka Ágnes (szerk.), *Változó Európa? Kérdések, kétségek, válaszok*. Pécs, IDRResearch/Publikon, 245–263.

Pach János 2015b. Az etnikai identitás, magyar kisebbségpolitika. *Közelítések* 2/3–4, 126–140. http://www.uni-zsigmond.hu/uploaded_bookshelf/Kozelitesek_6_7.pdf; Letöltés dátuma: 2018.05.02.

Pach, János 2015c. Minorities as Factors That Influence Governments' Room for Manoeuvre. In: Tarrósy, István (ed.), *How Borderless is Europe? Multi-disciplinary Approach to European Studies*. Pécs, IDRResearch/Publikon. 87–105.

Pach János 2015d. Az etnikai identitás és a kisebbségpolitika építőköveiről. *Új magyar szó online* (Kolozsvár), 1–15. (megjelent: 2015. február 24.) <http://www.maszol.ro/index.php/kisebbsegeben/43354-kisebbsegeben-az-etnikai-identitas-es-a-kisebbsegepolitika-epitokockairol>; Letöltés dátuma: 2018.05.02.

Pach János 2013. A nemzeti kisebbségek dilemmái. *Nemzeti Érdek* Új folyam/2, 92–101.

Pach János 2011. *A tizenhármak kulturális autonómiája*. Pécsi Politikai Tanulmányok VI, 9.
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0050_11_politika_6/ch09.html;
Letöltés dátuma: 2018.05.02.

Pach János 2006. Kisebbségpolitika és etnobiznisz Magyarországon. In: Pap Norbert (szerk.),
A Balatontól az Adriáig. Pécs, Lomart, 315–329.

8. A témához kapcsolódó előadásaim

2016. június 15–17.

A Finnugor népek VII. Világkongresszusa, Lahti, Finnország
National minorities of Hungary as parts of the executive power

2015. szeptember 18–19.

Mercator LEARNMe Konferencia, Everyday Multilingualism, Sustainable Linguistic Diversity
and Multi-N-Engagement – Minority Language Research, Educational Practice and Policy.
Revisiting Methodology, Learning and Established Concepts, Budapest, Magyarország
A kisebbségek mint a kormányzati mozgásteret befolyásoló tényezők?

2015. június 5–6.

„Borderless Europe 2015 Interdisciplinary conference on the challenges of deepening and
enlargement and XXI. Annual Meeting of the Hungarian Political Science Association”, Pécs,
Magyarország
Az országgyűlési szósólók rendszere és a korábbi kisebbségi képviselési koncepciók

2013. május 30. – június 1.

XIX. Politológus vándorgyűlés, Kolozsvár, Románia
*A nemzeti kisebbségek dilemmái. Reális esélyt kínál-e a nemzeti alapon szerveződő állam
paradigmája a Magyarországon élő nemzeti kisebbségek helyzetének javítására?*

2013. november 12.

„Változás – választás”, A magyarországi választási rendszer reformjának aktuális kérdései.
MTA PAB A tudomány ünnepe, Pécs, Magyarország
A nemzetiségi képviselet főbb változásai